Bene Adrián

Szóbeszédaktus – szatirikus korrajz bögrecsárdával

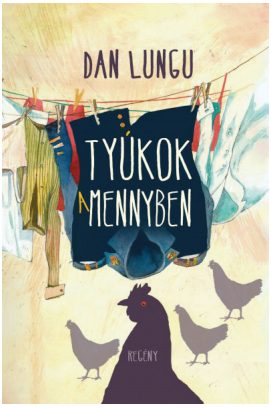

Dan Lungu író és szociológus, érthető, hogy meghatározó írói témája a társadalmi változások hatása az egyéni létutakra és a helyi közösségekre. A rendszerváltás Romániában is sokak számára új életkeretet teremtett, amelyhez képtelenek voltak alkalmazkodni. A megszokott gazdasági és hatalmi struktúrák helyébe lépő újak nem kínáltak semmi vonzót a leépített gyári munkásoknak, a segélyből vagy kis nyugdíjukból tengődőknek. A lecsúszott, talajvesztett, frusztrált külvárosi kisemberek csak egymásba, a pohárba és emlékeikbe kapaszkodhatnak.

A helyi közösségek működésének ősidők óta a közös szóbeli hagyomány az összetartó ereje, a közös helyzet, a közös élmények, emlékek, vágyak feldolgozása és a történetek közösségi előadása. Ezt a funkciót tölti be a pletyka, a helyi legenda, a kocsmai anekdota, amelyek mind alkalmasak a közösség önmeghatározására, és alkalmat adnak az együttlétre, a személyes interakciókra, az egymásra figyelésre. A történetek igazságértéke másodlagos a mesélés aktusához és a szórakoztató funkcióhoz képest. A kocsmai sztorizáshoz humor kell elsősorban, és persze hallgatóság. A Gyűrött Traktor nem igazi üzleti vállalkozás, inkább közösségi tér, ahol a zugpálinkafőző kocsmáros *„összes ügyfele egymásnak ismerőse, és ténylegesen úgy érzik magukat nála, mintha otthon lennének”*, sőt. *„Olykor, két kupica pálinka között, az ügyfelek segítenek a tulajnak fát vágni vagy kertet ásni, a szilvaszedésben vagy egy-egy kilincs, ajtósarok megjavításában. Azokat közülük, akik túlságosan felöntenek a garatra, és nem akarnak ilyen álla-*

potban házastársuk szeme elé kerülni, senki sem rugdossa ki az utcára, mint a luxusvendéglőkben szokás, hanem egy régi ajtóból és csepűmatracból rögtönzött fekvőhelyet kapnak a fészerben, mosdótállal melléje."

Lungu számára ez a mikrovilág a maga szöveguniverzumával olyan téma, amely lehetőséget ad a közösségi hálózatok szociálpszichológiai viszonyainak modellszerű ábrázolására. Ez önmagában elég lehetne egy jó realista regényhez, de valószínűleg kevés a szöveg örömének. Ahogyan a tematizált szóbeli történetek esetében, itt is fontosabb a tódító mesélő hang és az ismerősség érzése, amely az olvasót is a szereplők szintjére, beszédhelyzetébe helyezi. Nyilván nem minden olvasó fogékony erre, de az informális, közvetlen nyelvhasználat, a kocsmai népnyelv – némi parodikus felhanggal – alkalmas lehet a célra. (Szociográfiai hitelességet is biztosít, tegyük fel, bár ez különösebben nem változtat a szöveg működésén és befogadásán.) Szonda Szabolcs fordítóként kiváló megoldást választott a magyarországi olvasó szempontjából is, amikor nem egyszerűen a magyar köznyelv „alsó" regisztereit, az egyébként is gyorsan változó szlenget, utcanyelvet adta a moldvai szesztestvérek szájába, hanem az erdélyi, székelyföldi kocsmai regisztert. *„Hééékások, ti aztán nagyon szerettek parancsolgatni! Na parancsoljatok csak ide hamar egy vodkát is a bácsinak; há' mi van, potyára hűtöm itt a szájam?"*

A Gyűrött Traktor nevű bögrecsárdában szürcsölgető öreg melósok nagyotmondásai, nosztalgiázásai a román szocializmus kevéssé szívderítő évtizedeiről nyilván groteszknek hatnak a tények ismeretében. (Érdekes kérdés, hogyan olvashatja ezt egy különösebb történelmi ismeretekkel nem rendelkező magyarországi – és még inkább egy franciaországi – tizenéves olvasó.) A mesélők tódításai a hitelességet felfüggesztve a mágikus realizmuséra emlékeztető olvasásélményt keltenek, előtérbe helyezve a közösségi képzelet mitologikus működését. „Mendemondák és rejtélyek álregénye" a mű alcíme; ebben a világban a Ceaușescuról szőtt legendák jól megférnek Relu Covalciuc csodás kalandjaival a tyúkudvarban. *„A tyúkjaim mintha lebénultak volna. És amikor*

körülnézek, esküszöm, szinte a torkomba költözött a gyomrom. Az egész kert nemhogy nyüsgött, hanem egyenesen nyögött a gilisztáktól. (…) Biztosan volt jónéhány teherkocsinyi undokság ott akkor, nem túlzok. Utána valamennyire elfogytak, de még mindig tenyérnyi magas a vonulatuk. Ha nem gurítasz le egy pohár pálinkát előtte, látni sem bírod őket."

Ez a népmesékkel rokon világlátás egyben egy közös kelet-európai történelmi tapasztalat horizontjába illeszkedik, olyan szatirikus hangnemmel, amely a kiszolgáltatott ember nézőpontját teszi átélhetővé. A társadalmi szatíra, akár anekdota, humoreszk, kabaréjelenet, akár regény, színdarab, film formájában jelenik meg, sajátos kettősséggel jellemezhető. A nevetés, a kinevettetés nemcsak megsemmisíti az ostoba és embertelen hatalmi rendszert, hanem azáltal, hogy megfosztja félelmetességétől, „humanizálja" azt, familiáris vonásokkal ruházza fel, és ezáltal megerősíti, konzerválja. Legyen szó az Osztrák–Magyar Monarchia, a Horthy-rendszer, valamelyik szocialista népköztársaság vagy az aktuális demokratikusan megválasztott rezsim *establishment*jéről, a kisember-perspektívából az öntudat védelmére kevés lehetőség nyílik. A plebejus közösség passzív rezisztenciája, a magánélet, esetleg a színlelt együgyűség (Hašek Švejkje), a kivonulás (Tersánszky Józsi Jenő Kakuk Marcija) ábrázolása jellemzően egyaránt a humor és az irónia regisztereit alkalmazza. Az irónia ezekben az esetekben nem az együgyűt gúnyolja ki, ellenkezőleg, megteremti a vele való cinkosság vagy a részvét feltételeit. Ezt támogatják a narrátor iróniamentes közlései. *„Lassan, de biztosan mindenre rátelepszik a szomorúság és a lepusztultság levegője, a tehetetlen elöregedés hangulata, annyira, hogy egy máshonnan érkező joggal kérdezhetné ennek láttán: mi szükség van még erre az utcára, féloldalt dőlt házaival, toldott-foldott kerítéseivel és elvadult kertjeivel?"*

A humoros kocsmai történetek iróniájáról azt is nehéz eldönteni, hogy a mesélő szándékaihoz köthető-e, vagy pedig a naiv figura háta mögül kacsint ránk az író. A demográfiai szaporulatról és a szó hatalmáról mindenesetre tökéletes szatirikus korrajzot

képeznek a regénybeli anekdoták. Amikor például az egyszeri asszony nem akarja a bezúzott bibliákból készült WC-papírt használni, inkább a kommunista pártlap azon számát helyezi el a budiban, amelyben megjelent az abortusz elleni törvény, az Elvtárs szaporodásra buzdító beszédével együtt. *„Na de, ember, tudd meg, az ördög vezette rá ezt a nőt, hogy ilyesmit csináljon. Percre pontosan kilenc hónappal azután, hogy az újságpapírt igénybe vette, életerős legénykét hozott a világra, aki a megszólalásig hasonlított Nicu bára."* Mert a főtitkár elvtárs, a későbbi Átlyuggatott bizony nem véreskezű diktátor, hanem „fasza fickó" ezekben a népi történetekben, itallal kínálja a hozzá folyamodó Mitut, Daciával is megajándékozza, s ha kell, a potenciaproblémákon is segít… Lungu regényében a szereplők és a helyzetek bizarr voltukban is tipikusak, a realista társadalmi regény szellemében, azzal a fontos különbséggel, hogy az olvasói érdeklődést nem egy bonyodalomból kibontott cselekmény fordulatai hivatottak felkelteni és ébren tartani. A múltba tekintő anekdoták és a jelen lepusztult díszletei az olvasó empátiáját célozzák meg, többféle – kritikai indulat vagy éppen nosztalgia által irányított –, elsősorban érzelmi azonosulásra adva lehetőséget. Ehhez valószínűleg szükséges egy közös élményhorizont, aminek hiányában mindez legfeljebb egzotikum. Hogy ez a kulturális, történelmi, generációs korlát zavarja-e az olvasót, mindenki maga döntheti el.

Dan Lungu: Tyúkok a mennyben. PONT Kiadó, 2016